

PEISAJUL ȘI LUMEA SATULUI DÎMBOVIȚEAN ÎN OPERA ELENEI VĂCĂRESCU

ION STĂVARUȘ

Înainte de a ne ocupa de subiectul ce ni l-am propus a-l dezvolta în studiul de față, am dori, spre știința generațiilor mai tinere, să restabilim un adevăr (și, în același scop, un *promemoria* pentru generația vîrstnică): spița Văcăreștilor—glorioși ctitori ai poeziei moderne românești — nu și-a încheiat mesajul cu Iancu Văcărescu. Este adevărat, că după autorul „Primăverii amorului” a apărut o eclipsă în continuitatea celebrului „Testament” al lui Ienăchișă, în sensul că nici unul dintre fiii lui Iancu n-a luat lira-n mînă, sau cel puțin nu s-a dovedit în stare s-o facă să răsunе cu atîta putere pe măsura strămoșilor. N-a fost însă, decît o eclipsă trecătoare. Cînd glasul vechilor aczi de la Văcărești părea a se fi stîns, secăt de vibrația de odinioară, s-au făcut dintr-o dată auzite acordurile unei noi harfe, cea a Elenei Văcărescu. Era nepoata lui Iancu Văcărescu, odraslă mai mare a unuia din fiii săi — Ion Văcărescu.

Poeta s-a născut la București, în toamna anului 1864¹. După anii de copilărie și adolescență petrecuți în țară, în cea mai mare parte a timpului, urmașa Văcăreștilor și-a desăvîrșit educația poetică, în mod metodic, la Paris, fiind eleva parnasianului Sully Prudhomme. Elena aspiră, cu îndrăzneala ce o dă tinerețea, la un ecou mai larg decît al înaintașilor.

1 Această datare o menționăm după proprie mărturisire a Elenei Văcărescu din volumul de memorii „Romanul vieții mele”, (rămas în manuscris) și din alte scrieri memorialistice în care ea arată (indirect) că s-ar fi născut la începutul lunii octombrie 1864. Pe mormintul din cimitirul Bellu, familia (rudele mai îndepărtate) au ținut să precizeze și o dată exactă: 21 sept. 1864 (stil vechi). Cercetările ce le-am întreprins de cîțiva ani încoace — de cînd lucrăm la ediția de „Scrieri alese”, în prezent gata pentru tipar — și la monografia Elenei Văcărescu — nu ne-au putut oferi actul care să confirme sau să infirme această datare.

*Neimblinzitul suflet se-nbrățișă cu zarea,
Puterii fără margini îi ascultam chemarea;
În tinăra lumină unde-Orientul-nrîie,
Înalt îmi legănasem a visului făclie.*

(Țara mea)².

Ea nu ezită să-și publice întiiul volum de versuri în limba franceză: „Chants d'Aurore” (Cinturi de zori, 1886). Răsunetul acestor versuri a fost neașteptat — și, corului de elogii, i-a urmat încoronarea volumului cu unul din premiile Academiei Franceze. Acest succes, după cum urmașă Văcăreștilor însăși va recunoaște mai târziu, îi va hotări soarta de poetă, într-un anume sens: creația ei va rămâne înscrisă în tiparul de expresie al limbii franceze. Recunoaștere dureroasă, mărturisită sincer în atâtea rînduri:

*Dacă ți-am devenit străină
Și cintul meu cel pelerin
Nu s-a-ntrupat din limba lină
Domol vorbită în cămin,
Cea care-mi vine-n inserare
Pe buze cînd mă rog mereu —
O, patria mea, ierta-vei oare
Vreodată pe copilul tău?*

(Patriei mele)³.

Elena se va simți toată viața muștrată de umbra străbunului ce-și rostise cu glas de tunet dorința testamentară: „...Las vouă moștenire / Creșterea limbii românești...”.

Dar întreaga activitate a Elenei Văcărescu va elocoti de simțire și pasiune în paginile zecilor de volume, (în discursuri, conferințe, memorii etc.) și va fi închinată pentru „a patriei cinstire”. La porunca veche, ea își asigură strămoșii printr-un jurămint :

*Dormiți în pace, totuși. Căci frageda-mi visare
Se-nvolbură-n cunună de flori ce vor rodi.
Străbuni, durerea-mi este cit țara mea de marc,
Iar dragostea-mi de datini asemenea va fi!
Eu stau de veghe. Facla-mi de vișor nu se teme,
O strîng duios la pieptu-mi pe noapte și pe zi.
Iar vechiul vostru cîntec îmbogățit de vreme
Va înoda prin glasu-mi ce-a fost cu ce va fi.*

(Străbunilor)⁴.

2 Din vol. „Grădina dorită”, traducere de Elisabeta Isanos.

3 Din vol. „Cinturi de zori”, traducere de Monica Pillat.

4 Din vol. „Scînteii și flăcări”, traducere de Basil Munteanu.

De aceea, socotim că ar fi nedrept să se perpetueze absența Elenei Văcărescu la capătul șirului de iluștri Văcărești. Relevarea, în cele ce urmează, a imaginii atât de vii și bogate a meleagurilor patriei — îndeosebi a celor dimbovițene — în opera Elenei Văcărescu, urmărește să ofere un argument hotărâtor în sprijinul acestor idei.

Venirea poetei pe meleagurile țirgoviștene și prima cunoștință cu altarul strămoșesc de la Văcărești s-a petrecut la vîrsta întîiiei copilării. Evenimentul a constituit o veritabilă revelație și el va rămîne întipărit pentru totdeauna în memorie. Iată cum îl evocă, la vîrsta de 80 de ani, în „Romanul vieții mele” : „La Văcărești nu mai exista nimic din vechea casă, în afara unui pavilion locuit de oamenii de supraveghere. Bălăriile și porumbul înconjurau ruinele reședinței în care își petrecuseră viața strămoșii noștri. Peste toate acestea dăinuiau legendele — taină a măririi și a doliului — tristă și blindă faimă de care niciodată aceste locuri adorabile n-au să se despartă... Am sosit la Văcărești într-o seară de primăvară. La ora două am părăsit calea ferată pentru a ne urca în trăsură cu cai hirsuți, care, într-un zăngănit teribil de clopoței, cu coamele zbîrlite ca șoarecii de la carul „Cenușeresci”, străbăteau hîrtoape și văiugi, ducîndu-ne într-o goană pînă la Văcărești. Mai întîi ne-a apărut satul, cu căsuțe văruițe din pragul cărora se repetau cuvinte de bun sosit... Un miros de iarbă proaspătă umplea văzduhul, soarele își culca razele pe lanurile verzi de grîne... Priveam fericită și zdrobită de oboseală totodată — biet copil ce suferea din pricina hîrducăturilor, dar care simțea o speranță nelămurită și un parfum fără putință de a-l defini...”⁵.

Aceste prime imagini, ce au provocat în sufletul copilei un fior necunoscut, se vor amplifica și se vor adînci neconținut, sensibilitatea poetei de mai tirziu aflînd în ele o nesecată sursă de frumos.

Să-i cunoaștem propria mărturisire :

„Tinără și vrăjită de serile toamnei noastre... fie de pe banca ce stăpînea cîmpia, fie de pe trunchiul cu mușchiu, mă lăsam furată de apele serii și deslușeam în depărtare un cortegiu de plugari pe drum de casă sau o copilă cu rochie stacojie și podoabe de frunziș ce pășea mărunt peste puntea străjuită de o fîntînă. Se-nșirau apoi turmele și carele cu încărcătura lor de balsam cîmpenesc. Trecătorii grăbiți îmi urau un „bună seara” îngînat de vorba aspră a ciobanilor ce-și chemau turmele. Dincolo de zidurile grădinii, grav și înclinîndu-se cu o leneșă condescendență, puțul vechi scîrția supărat... Eram, în acest decor cîmpenesc, o fiică a locului, în singele cărcia trăia, bogat, trecutul rasei noastre.

Zi cu zi, comoara de senzații și simțiri sporea. Erau simțiri și senzații născute din ființa locului, izvorîte din contemplarea colinelor familiare și-a orizontului oarecum străbun. Țirgoviștea îmbrățișînd în-

5 **Le Roman de ma vie**, Bibl. Acad. R.S.R., fondul Elena Văcărescu, Ms. II, nr. 1.

tinderea cu aspru-i braț de piatră, închipuie resturile unui cîmp de bătaie, ruinele unei cetăți stăpînite de stafii glorioase. Și pe drumeagurile ce ocolesc lanurile de porumb umbre izvorăsc din pămînt...“⁶.

Priveliștilor pitorești li se vor adăuga, îndelung cercetate cu mintea și inima, tablourile multiple ale îndeletnicilor satești, panoplia obiceiurilor și tradițiilor folclorice, miturile și credințele vechi. Descoperirea acestei lumi a satului va fi pentru Elena Văcărescu egală cu un miracol. Astfel se explică fascinația ce o produce asupra-i prezența acestei lumi aproape în întreaga operă de mai tîrziu a poetei și scriitoarei. Și dacă ființa ei fizică va trăi și va circula prin lumea marilor orașe și metropole, în cercurile cele mai înalte ale elitei intelectuale, în luxul saloanelor și miezul evenimentelor, Elena Văcărescu a rămas, în intimitatea și credința gîndurilor sale, nedespărțită de aceste locuri, de acești oameni, a căror evocare va fi făcută mereu în versurile, proza și amintirile sale. Viziunea Elenei Văcărescu asupra realităților românești va fi una dominată de pace, armonie și înțelegere, potrivită cu firea și atitudinea sa generală.

Natura va fi privită sub unghiul unei concepții panteiste, atribuindu-i în același timp capacitatea de a se bucura și suferi alături de om. În tablourile de natură evocate, se recunoaște îndeosebi peisajul de la Văcărești, cu larga deschidere a orizontului sub care cîmpia roditoare se oferă privirii în contemplație :

*Dacă ridici frunzișul lăsat pîn'la pămînt,
Cîmpia se revarsă, deodată, pînă-n zare
De sub castanii negri auzi un alb descînt
Cînd trec, prin grîne, limpezi, albastrele izvoare...*

(Dacă ridici frunzișul...)⁷.

sau :

*Indureratul aur al zărilor rotite,
Copaci subțiri prin care cîmpiei îi străvezi
Splendoarea goliciunii întregi, abia ferite —
Pămîntul bun și darnic al țării-n care crezi.*

*Clopotnițe bătrîne pierdute-n guri de răi,
Cu ziduri de zăpadă și streșini înopate ;
Ciobani cu chipuri mîndre, a orzului răpăi
Prin cari se pierd desculțe fecioare sprîncenate.*

(„Țara mea”)⁸.

6 Elena Văcărescu, „Mărturisiri, in Gîndirea”, an IV, nr. 6—8, 1926.

7 Din vol. „Sufletul senin”, traducere de Elisabeta Isanos.

8 Din vol. „Grădina dorită”, traducere de Elisabeta Isanos.

De acolo, de sub tîmpla colinei Văcăreștilor :

*Luam drumul care-aleargă pe unduiri de șes
Printre porumbul verde și griul necules,
Pe care macii roșii pun stele vii de singe
Cînd soarele nămiezii în lanuri se răsfrînge.
O boare argintie îmi flutură pe față
Balsam de brazdă-ntoarsă, de rouă și fineță.*

(„Luam drumul“...)⁹.

În liniștea peisajului patriarhal apare prezența fîntinii — tainic loc al ideilor stăruitoare în amintire (o ghicim a fi poate „Fîntina Ciorii“, de unde pleacă iazurile Văcăreștilor) :

*Mereu la fîntina cea veche
Bea murgul tău fără pereche
Și parcă bea foc și nu apă,
Căci veșnic auzul mi-e plin
De-al cumpenei scrișnet și chin
De murgul tău ce se-adapă.*

(„Cîntec românesc“)¹⁰.

Uneori o aflăm, ea la Văcărești, în tovărășia salciei pletoase, sub romantic clar de lună :

*Ții minte ? Iată salcia culcată,
Pe miîni îmi nînge-un palid clar de lună
Și-n murmurul fîntinii de-altădată
Aud : „Sînt fericit, draga mea brună“...*

(Știu amintiri...)¹¹.

Elementele naturii își capătă sensul plenar al existenței lor atunci cînd poeta își descoperă, în freamătul lor, corespondențele zbuciumului său. Similitudinile, explicate prin îndelunga-i fraternizare cu natura, o înfioară, o umplu de teamă, căci acolo își citește parcă, fatal, destinul :

*Prea mult scrutai natura și teamă mi-i acum
Să nu găsească în soarta-mi asemănări amare,
Căci soarele și vîntul brăzdară al meu drum,
Lăsînd pustiuri albe, singurătăți solare.*

(Nu, nu mai am...)¹².

9 Din vol. „Scînteii și flăcări“, traducere de A. Popa-Marțian și Ștefan Bălcești.

10 Din vol. „Sufletul senin“, traducere de Elisabeta Isanos.

11 Din vol. „Trezia somnului“, traducere de Elisabeta Isanos.

12 Op. cit., traducerea noastră.

Fericirea și disperarea iubirii sînt îndurate în cadrul unei naturi care-i împărtășește simțămintele și cu care se vrea, voluntar, confundată :

*Toți pinii, unde vîntul a palpitat acum,
Sînt istoviți de lacrimi și nu mai plîng pe drum.
Cînd vin aici, învînsă de sufletul prea plin,
Să mă tîmîie duhul rășinelor de pin, —
Dogoarea desnădejzii mă arde și suspin.*

*Îmi place să fiu slabă și în genunchi căzînd
Să tremur mlădioasă ca trestia în vînt,
În lujere virgine, suspin divin să cînt
Și să rămîn femeie și trestie cum sînt.*

(Pe lavița de piatră)¹³.

Poeta, la rindu-i, din profund sentiment de fraternizare cu natura, trăiește momentele de tristețe ale acesteia :

*Galben era cîmpul tot,
Lung doînea porumbul.
Toarce sprinten fusul meu ;
Înima-i ca plumbul.*

(Cîntec românesc)¹⁴.

Codrul, asemeni celui eminescian, e simbolul puterii, acea forță de revitalizare, uriașă și gingașă în același timp, receptată profund de popor, sorbită în propria-i ființă și prezentă mereu în cîntecele sale :

*Mai aveam în piept un suflet
Dintr-al codrilor răsuflet,
Dar pe cel adevărat
Dragostea mi l-a furat
Și drept suflet, nu mai am
Decît zbuciumul de ram.*

(Mai aveam în piept un suflet)¹⁵.

Acolo, în inima codrului, poeta socotește cel mai nimerit să se afle mormîntul omului, care va retrăi, odată cu pădurea și în zvonurile ei, fiecare ciclu al genezei :

13 Din vol. „Scintei și flăcări”, traducere de A. Pop-Marțian și Șt. Bălcești.

14 Din vol. „Sufletul senin”, traducere de Elena Farago.

15 Din vol. „Sufletul senin”, traducere de Elisabeta Isanos.

*Este-n codru un mormînt
Peste care geme vînt*

*În aprilie-nverzește
Iarna, dimbu-i alb lucește...*

(Mormîntul)¹⁶.

Elena Văcărescu se cufundă cu pasiune, încă din anii fragezi ai copilăriei la Văcărești — locul său de predilecție — în cunoașterea vieții țăranilor. Imaginile acestora, cu diversele lor preocupări și forme de manifestare — de la munca ogorului la cîntece și hore — se vor fixa adînc în sufletul copilei-poete, pentru a fi apoi amplu evocate în opera sa.

După propria-i mărturisire, ea a simțit nevoia să ia satele de-a lungul și ponoarele de-a latul pentru a cunoaște totul îndeaproape și, mai ales, pentru a asculta o minunată comoară pe care o descoperea : cîntecele populare. Aceasta va fi geneza „Rapsodului Dîmboviței“, celebra culegere de poeme în care sînt prelucrate motive fundamentale ale liricii populare : „Aceste cîntece au fost culese de mine pe la 13 ani în șapte sate ale județului Dîmbovița. Le culeseam la întîmplare pentru plăcerea de a asista la viața acestor semănători și secerători... Le-am ascultat aceste prelungi chemări ale speranței și mormîntului printre bordeie, printre meandrelor drumurilor noastre, în apropierea întînilor. Acolo (în aceste cîntece — n.n.) eu respir pămîntul nostru, frumusețea cerului nostru de azur și de argint și truda neîncetată de secole a acelor care, din tată-n fiu, ne-au păzit țara...“¹⁷.

Intrucît ne-am ocupat altădată pe larg de această operă¹⁸, nu vom mai insista aici asupra ei, mulțumindu-ne numai a arăta că „Rapsodul...“, tradus în marile limbi de circulație și încă în multe altele, a făcut înconjurul lumii, purtînd cu el bogatul suflet al poporului nostru.

Numeroase motive folclorice, chiar atmosfera însăși a „Rapsodului...“, le întîlnim în creația propriu-zisă, de mai tîrziu, a Elenei Văcărescu. Așa sînt : hora, lăutarul, haiducul, fusul, fîntîna, privighetoarea, ciocîrlia, iarba, frunza verde, trestia, izvorul etc.

Lăutarul sau cobzarul, de exemplu, constituie o prezență aproape obsedantă : el e cîntărețul bucuriei și al durerii, cel ce înțelege, rîde sau plînge pentru toată lumea :

16 Din vol. „Sufletul senin“, traducere de Elisabeta Isanos.

17 Prefața Elenei Văcărescu la „Rapsodul Dîmboviței“. (Ediția „Le Rhapsode de la Dambovitza“, Paris, Alphonse Lemerre editeur, 1892 ; prefața a apărut la un număr limitat de exemplare).

18 V. Suplimentul ziarului „Dîmbovița“, august 1969, Tîrgoviște.

*Hai, mindri lăutari, hai lăutari semeți,
 Indoliat mi-e părul de toată jalea lumii,
 Dar voi puteți, în cîntec, dezlănțuiți, de vreți,
 Cadenta fără margini și tropotul furtunii.
 O, luat de-a lui putere e cîntecul și nu-i
 Vreo stavilă din zboru-i în stare să-l mai fringă !
 Se desfășoară tragic, ori dulce apa lui,
 Cînd strigă scurt, cînd tace, cînd pare-ar vrea să
 plîngă.*

*În seara mea valahă, cîntați, o, lăutari !
 A patimii-ndrăzneală din inimi să țîșnească...*

(Lăutarii)¹⁹.

Dintre speciile liricii populare, doina și bocetul au fost asimilate cel mai profund, dominînd, cu nota lor specifică, numeroase poeme. Cîntăm, la întîmplare, din unul :

*Mamă, din inima mea,
 Soarele-i dus... Vei vedea
 Cum lingă buza mormintului
 Giulgiul îmi doarme pe miini.
 Nu povestî la fîntini,
 Merilor nu povestî,
 Cîmpul — nu-l mohori :
 Ei fericită mă cred...*

(Soarele-n inima grîului —
 Cîntec românesc)²⁰.

Tablourile rustice sînt de factură virgiliană sau desprinse din aceeași panoplie ca pastelurile senine ale lui Alecsandri :

*Cîntările de păsări, pe toate șapte glasuri,
 Întreaga alinare a fluierelor, seara,
 Ciobani jucînd lingă fîntini și teascuri,
 Îndrăgostiții palizi strîngînd în brațe vara.*

(Țara mea)²¹.

sau :

*Văd podgoreni-n umblet ușor și legănat
 Purtînd pe umeri coșuri de rodul viei pline :
 Ciorchini de tîmîioasă, de fragă și muscat
 Își risipesc în aer aromele divine.*

(Grădinile)²².

19 Din vol. „**Trezia somnului**”, traducere de Elisabeta Isanos.

20 Din vol. „**Sufletul senin**”, traducere de Elisabeta Isanos.

21 Vezi nota nr. 2.

22 Din vol. „**Trezia somnului**”, traducerea noastră

Făceam undeva, mai înainte, precizarea că Elena Văcărescu oglindește în opera ei o anume imagine a satului : aceea patriarhală, încărcată — dominată de tradiții și datini străvechi : omul înfrățit cu natura, ce un element firesc al acesteia ; viața și moartea ce se împletesc mioritic ; iubirea pătimașă cu amintirile ei dureroase.

Totul se oprește aici. Frământările sociale nu par a atinge această lume. Nici chiar în proza sa, unde planuri mai largi ar fi putut oglindi asemenea aspecte (deloc absente în realitatea vremii, după cum se știe). Elena Văcărescu nu face loc unor ecouri ale frământărilor sociale. Cele trei romane ale sale („Amor Vincit”, „Vraja” și „Pe urma dragostei”) își aleg subiecte care conduc acțiunea în lumea satului, dar accentul principal cade întotdeauna pe zbuciumul iubirii care declanșează drame. O anume stare de vrajă e întreținută cu voluptate, alimentată de credințe vechi și uneori de practici vrăjitoarești. Eroinele-țărănci, pentru care autoarea a manifestat o simpatie deosebită, în genere tinere fete cuprinse de virtutea iubirii, sînt de o mare puritate sufletească, cu sentimente aprinse și sincere. Tabloul satului desenează oameni harnici, cinstiți și respectuoși, într-o viziune care este destul de aproape de cea sămănătoristă.

Ceea ce se remarcă la Elena Văcărescu este faptul că ea a crezut cu mare sinceritate în existența unei asemenea imagini, evocările sale au fost însuflețite de o statornică dragoste pentru pitorescul satului românesc și melcagurile țării sale.

Cine-i cunoaște activitatea închinată timp de o viață idealurilor românești nu va găsi exagerată cu nimic vibranta, patetică confesiune a urmașei Văcăreștilor-patrioți, prilejuită de primirea sa în Academia Română :

„Născută din cel mai curat pămînt românesc, crescută generații după generații în volbura veacurilor românești, eu am respirat adierea parfumată a primăverilor noastre, am înfruntat crivățul zăpezilor noastre... Povești străvechi mi-au alintat copilăria, iar înțelepciunea și poezia rustică mi-au nutrit cele dintii gânduri și sentimente. În rădăcinată într-un mediu de patriarhală comuniune cu întreg trecutul, cu întreaga fire de la noi, substanța sufletească e plămădită din culori, din sunete, din toată comoara de senzații, de visuri, de tradiții românești. Eu cred în influența acestor influențe elementare...”

Iar dacă cineva mă întreabă de ce-mi iubesc țara, îi răspund : îmi iubesc țara pentru toată originalitatea ei autentică din care s-a plămădit propria-mi originalitate... Căci dacă eu nu eram în țară, țara era cu mine... Mă simțeam acolo, departe, în misiune. Eram un sol al sufletului românesc, sortit să-i cînte destinele, să-l împărtășească prietenilor și neprietenilor, să-l apercă, să-l preamărească²³.

23 El. Văcărescu, **Discursul de recepție la Academia Română**, februarie 1934 — în „Analele Academiei Române”, 1934. Manuscrisul se află în posesia noastră